

Ako možno chápať bezčasového Boha

Peter Volek

VOLEK, P.: How is it Possible the Understanding of Timeless God. *Studia Aloisiana*, 2018.

Eternity is one of the main properties of God. It can be understood either classically as timelessness, or as temporality in the modern understanding. One of the main objections against divine timelessness holds that a timeless God cannot act in the world; thus he cannot even create, or sustain the universe in existence. The reasons for such statements are that a timeless God cannot know what in the world happens earlier or later, and he cannot know what events are past, present, and future. Timeless God is supposed to only possess factual knowledge; he would have no propositional knowledge, as we humans have it. Against this, it could be argued that while God has only factual knowledge, he can still know what humans know through his insight into their consciousness. Direct knowledge of God is factual, but indirectly he can know propositional knowledge through his knowledge of human time experience, which is a part of human propositional knowledge. This way God can know time experience of individual humans, but he is knowing this in his essence, in his consciousness. The objection against the possibility of a timeless God's acting within the world through creation and sustenance, and hence against the timeless understanding of God, is thus refuted.

Keywords: eternity of God, divine timelessness, divine temporality, factual knowledge, propositional knowledge

Úvod

Ak si chceme všímať Boha a uvažovať o ňom, môžeme spoznať viaceré jeho vlastnosti. Boha chápeme ako dokonalú bytosť. Ak by nebol absolútne dokonalý, mohla by jestvovať ešte dokonalejšia bytosť. Absolútnu dokonalosť Boha možno priblížiť viacerými základnými predikátmi. Pritom môžeme vychádzať z chápania človeka a jeho vlastností a uvažovať, ako môžu pripadať Bohu. Človeka môžeme chápať ako schopného poznania, uskutočňovania vôle, schopného konať dobré či zlé skutky. Boh musí tieto vlastnosti vlastniť

v absolútnej miere. Rozumom tak môžeme spoznať, že Boh je vševediaci, všemohúci, absolútne dobrý, absolútne dokonalý.¹ Okrem toho všetky veci vo svete vznikajú a zanikajú. To predstavuje ich obmedzenosť. Avšak ak je Boh absolútne dokonalý, tak je neobmedzený. Aj čo sa týka svojej existencie. To vyjadrujeme výrazom večnosť. Rozumom môžeme teda chápať Boha ako takého, ktorý existuje večne. Večnosť možno chápať ako časovú alebo bezčasovú.² Medzi súčasných významných zástancov bezčasovosti Boha patria Eleonore Stumpová s Normanom Kretzmannom, Brian Leftow, Paul Helm.³ Medzi významných súčasných predstaviteľov časovosti Boha patria Richard Swinburne, A. N. Prior, William Hasker, u nás Ľubo Rojka.⁴ Čo presnejšie znamená časovosť a bezčasovosť Boha, bude priblížené v ďalšej časti tejto práce. Spoločným predpokladom časového aj bezčasového chápania večnosti Boha je, že Boh nemá začiatok ani koniec v čase, čím sa líši od vecí, ktoré vznikajú a zanikajú v čase.⁵ V dejinách bolo prijímanie časového alebo bezčasového chápania rozličné. Klasickí filozofi a teológovia do konca stredoveku chápali väčšinou Boha ako bezčasového. Výnimku v tom predstavuje Ockham, ktorý zastával časové chápanie Boha, ktoré bolo určené na základe Božieho predpokladu budúcich kontingentných udalostí v rozličných časových okamihoch.⁶ V stredoveku a novoveku sa začal presadzovať aj moderný názor chápania Boha ako časového. Jedna z hlavných námietok voči bezčasovosti Boha a dôvodov na zastávanie časovosti Boha tvrdí, že bezčasový Boh nemôže poznať udalosti

-
- 1 K zdôvodneniu týchto vlastností porov. VOLEK, P.: Opodstatnenosť bezčasového chápania Boha. In: *Studia Aloisiana*, roč. 8, 2017, č. 4, s. 5 – 6. V tomto článku bola preukázaná neopodstatnenosť niektorých námietok voči bezčasovému chápaniu Boha.
  - 2 Bezčasové a časové chápanie Boha možno chápať ako alternatívy. To znamená, že niekto môže prijať časové alebo bezčasové chápanie Boha. Okrem toho však niektorí autori prijímajú aj kombinované alebo hybridné modely. To znamená, že kombinujú časové aj bezčasové chápanie Boha. Porov. TAPP, C.: Ewigkeit Gottes. Analytische Perspektiven. In: GASSER, G. – JASKOLLA, L. – SCHÄRTL, T. (Hg.): *Handbuch für Analytische Theologie*. Münster : Aschendorff, 2017, s. 394 – 396. Klasickým príkladom kombinovaného modelu je názor Williama Lana Craiga. Podľa neho Boh pred stvorením sveta bol bezčasový, pri stvorení sveta stvoril aj čas. Aby mohol vstupovať do kauzálneho vzťahu so svetom, tak od stvorenia sveta aj Boh je časový. Vo svete je fyzikálny čas, Boh je v metafyzickom čase. Aj ten je vytvorený Bohom. Boh mohol stvoriť viacero fyzických aj metafyzických časov. Porov. CRAIG, W. L.: *God, Time, and Eternity*. Dordrecht : Kluwer, 2001. Fyzický aj metafyzický čas bude v práci ešte podrobne vysvetlený.
  - 3 Porov. STUMP, E. – KRETZMANN, N.: Eternity. In: *Journal of Philosophy*, roč. 78, 1981, č. 8, s. 429 – 458; LEFTOW, B.: *Time and Eternity*. Ithaca – London : Cornell University Press, 1991; HELM, P.: *Eternal God*. Oxford : Clarendon Press, 1988.
  - 4 Porov. SWINBURNE, R.: *The Coherence of Theism*. Oxford : Clarendon Press, 1977; PRIOR, A. N.: The Formalities of Omniscience. In: *Philosophy*, roč. 37, 1962, č. 140, s. 114 – 129; HASKER, W.: *God, Time, and Knowledge*. Ithaca : Cornell University Press, 1989; ROJKA, Ľ.: Ťažkosti s pojmom bezčasového Stvoriteľa. In: *Studia Aloisiana*, roč. 3, 2012, č. 2, s. 51 – 65; ROJKA, Ľ.: *Kto je Boh. Pojem Boha v súčasnej analytickej filozofii*. Trnava : Dobrá kniha, 2018.
  - 5 Porov. TAPP, C.: Ewigkeit Gottes. Analytische Perspektiven. In: GASSER, G. – JASKOLLA, L. – SCHÄRTL, T. (Hg.): *Handbuch für Analytische Theologie*. Münster : Aschendorff, 2017, s. 364.
  - 6 Porov. NEMEC, R.: Problém budúcich kontingencií a Božieho predpokladu podľa Viliama Ockhama. In: GAVENDOŤÁ, O. A kol.: *Variácie na tému sloboda. Filozofické reflexie*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2012, s. 98 – 104. Christian Tapp označuje Ockhama ako predchodcu časového chápania Boha. Porov. TAPP, C.: Ewigkeit Gottes. Analytische Perspektiven. In: GASSER, G. – JASKOLLA, L. – SCHÄRTL, T. (Hg.): *Handbuch für Analytische Theologie*. Münster : Aschendorff, 2017, s. 369.

a veci v čase, a preto nemôže zasahovať do sveta, ktorý je časový. V tejto stati sa pozriem bližšie na túto námietku voči bezčasovosti Boha a budem sa ju snažiť vyvrátiť.

1 Bezčasový a časový Boh

Bezčasovosť, ako aj časovosť Boha približujú rozličným spôsobom súvislosť existencie Boha s časom. Možno ich aj precíznejšie formulovať. Bezčasovosť Boha možno bližšie určiť týmito podmienkami:⁷ 1) Boh jestvuje bez nejakého začiatku, 2) Boh jestvuje bez konca, 3) v Bohu nejestvuje následnosť, 4) v Bohu nejestvuje časová lokalizácia, 5) v Bohu nejestvuje časová rozpriestranenosť. To, že v Bohu nie je časová následnosť, znamená, že v ňom nenasledujú nejaké rozličné časové etapy, teda nejaké „prv“ a „neskôr“. To vyplýva z nemeniteľnosti Boha.⁸ Pri časovom chápaní Boha platia prvé dve podmienky rovnako ako pri bezčasovom chápaní Boha a ostatné sa v určitej miere zavrhujú. To znamená, že v Bohu jestvuje následnosť „prv“ a „neskôr“. Napríklad všetci tí, ktorí zastávajú časovosť Boha, prijímajú, že v Bohu jestvuje časová následnosť po akte stvorenia. Časové aj bezčasové chápanie večnosti Boha sa dá dať do súladu s biblickými textami.⁹ Preto neobstoja námietky, podľa ktorých časové chápanie Boha lepšie vyhovuje biblickým textom, a preto ho treba preferovať. V ďalšom si budem všímať už iba jednu z hlavných námietok voči bezčasovému chápaniu Boha.

Jedna z hlavných námietok voči bezčasovosti Boha znie, že bezčasový Boh nemôže konať vo svete, teda nemôže stvoriť svet ani ho udržiavať v existencii. Dôvody na takéto tvrdenia spočívajú v tom, že Boh nemôže poznať, čo sa vo svete odohráva skôr alebo neskôr, nevie, ktoré udalosti sú minulé, prítomné a budúce.¹⁰ Bezčasový Boh má len faktúálne poznanie, nemá propozíčné poznanie, ako ho máme my ľudia.¹¹ Skúsme si to bližšie vysvetliť. Faktúálne poznanie znamená poznať fakty, propozíčné poznanie znamená poznanie vyjadrené v propozíciách, čiže vo vetách, ktorých obsahom sú propozície. V nich sa subjektu prisudzuje predikát. Tým sa vyjadruje, že predmetu, ktorý je vyjadrený subjektom, pripadá vlastnosť, ktorú vyjadruje predikát. V takýchto vetách je zachytený aj časový aspekt, ktorý človek vníma. Toto predstavuje ur-

7 K charakteristikám bezčasového a časového chápania Boha porov. MULLINS, R. T.: Doing Hard Time. Is God the Prisoner of the Oldest Dimension? In: *Journal of Analytical Theology*, roč. 2, 2014, s. 161 – 172.

8 Nemeniteľnosť Boha zastával už Augustín a po ňom aj Tomáš Akvinský. Porov. AUGUSTÍN: *Boží štát I*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha; Bratislava : Lúč, 2005, XII, s. 377; VOLEK, P.: *Teologická suma Tomáša Akvinského I, 1-13*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2017, s. 199 – 203 (STh I, q. 10, a. 1, c).

9 Porov. TAPP, C.: Ewigkeit Gottes. Analytische Perspektiven. In: GASSER, G. – JASKOLLA, L. – SCHÄRTL, T. (Hg.): *Handbuch für Analytische Theologie*. Münster : Aschendorff, 2017, s. 394.

10 Takúto námietku formuluje napr. LUBIN, D.: Can a Timeless God Act in the World? In: *Open Journal of Philosophy*, roč. 6, 2016, s. 29 – 35.

11 Toto vyjadruje napr. aj A. N. Prior. Prior sám kritizuje bezčasové chápanie večnosti Boha. Porov. PRIOR, A. N.: The Formalities of Omniscience. In: *Philosophy*, roč. 37, 1962, No. 140, s. 116.

číté skladanie jazykových výrazov do vety. Boh však priamo poznáva veci s ich vlastnosťami a vzťahy medzi vecami vo faktoch, takže nemôže takto skladať výrazy vyjadrujúce poznanie určitých aspektov do viet. Takéto skladanie je typické pre poznanie človeka a vyjadruje jeho obmedzenú schopnosť poznávania. Avšak Boh tým, že je večný, vo svojom faktúálnom poznaní nezachytáva časový aspekt.¹² Na bližšie vysvetlenie toho, ako Boh poznáva a ako to súvisí s časom, je vhodné priblížiť si základné chápania času. V nasledujúcich častiach budú preto priblížené tri dvojice navzájom súvisiacich názorov na chápanie času. Prvotným zámerom tejto štúdie je systematické hľadisko. Historické názory budú priblížené na vysvetlenie chápania niektorých pojmov alebo na ilustráciu toho, ako boli dejinne použité. Preto nebude pri tomto znázornení prioritné nejaké časové poradie.

2 Dynamické a statické chápanie času

Jedna dvojica chápania času je založená na rozličnosti dynamiky času. Poznanie minulosti, prítomnosti a budúcnosti možno chápať ako poznanie plynutia času. Je to dynamické chápanie času, lebo pri poznávaní v určitom teraz sa niečo poznáva, čo pred týmto okamihom bolo ešte budúcnosťou a potom už bude minulosťou. Oproti tomu statické chápanie času sa chápe pri jeho poznávaní ako večné poznávanie jedného teraz.¹³ Statické chápanie času má nevýhodu v tom, že nedokáže poskytnúť dostatočný priestor na libertariánske chápanie slobody človeka.¹⁴ Totiž statické chápanie času je spojené s bezčasovosťou v Bohu, podľa ktorej všetko v Bohu existuje večne, minulosť,

12 Porov. PRIOR, A. N.: The Formalities of Omniscience. In: *Philosophy*, roč. 37, 1962, No. 140, s. 116.

13 Niektorí autori preferujú používanie A-teórie a B-teórie času podľa McTaggarta. McTaggart rozlišuje dve chápania času, A-teóriu a B-teóriu. A-teória hovorí o minulosti, prítomnosti a budúcnosti, je dynamická, hovorí o subjektívnej skúsenosti času. B-teória hovorí o prv a neskôr, je statická, hovorí o objektívne spoznatelnom priebehu času. Podľa McTaggarta nemôže jestvovať ani A-teória ani B-teória času, iba C-teória času, ktorá nie je časová, je to iba teória poradia. Porov. McTAGGART, J. M. E.: The Unreality of Time. In: *Mind*, roč. 17, 1908, No. 68, s. 457 – 474. Niektoré súčasné teórie času nemožno jednoznačne zaradiť medzi A- teórie alebo B-teórie času. Napríklad teória pohybujúceho sa svetelného lúča (*moving spotlight theory*) má znaky tak A-teórie, ako aj B-teórie času. Samotná teória pohybujúceho sa svetelného lúča tvrdí, že všetky časové veci jestvujú večne, avšak prítomnosť má privilegovaný ontologický status a určuje objektívne plynutie času. Spolu s A-teóriou času zastáva názor, že prítomnosť má privilegovaný ontologický status a jestvuje objektívne plynutie času, s B-teóriou času má spoločné to, že budúce a minulé fakty jestvujú večne. Porov. DE FLORIO, C. – FRIGERIO, A.: A Note in Eternity. In: *Topoi*, roč. 36, 2017, s. 686; DAESY, D.: The moving spotlight theory. In: *Philosophical Studies*, roč. 172, 2015, s. 2073 – 2089. Preto je vhodnejšie používať členenie času na statické a dynamické. Statické chápanie času pri bezčasovom chápaní Boha zastáva aj Delmas Lewis. Podľa neho Boh potom nemôže stvoriť a udržiavať svet, lebo potom aj svet treba chápať bezčasovo. Porov. LEWIS, D.: Timelessness and divine agency. In: *Philosophy of Religion*, roč. 21, 1987, s. 143 – 159.

14 Porov. DE FLORIO, C. – FRIGERIO, A.: A Note in Eternity. In: *Topoi*, roč. 36, 2017, s. 686 – 687. Libertariánske chápanie predpokladá, že človek je schopný voľby aspoň medzi dvoma možnosťami a nie je determinovaný ku skutku prírodnými zákonmi alebo Božím predpoznaním. Človek by bol slobodný pri statickom chápaní času iba pri kompatibilistickom chápaní slobody, ktoré zastáva názor, že determinizmus a sloboda sú kompatibilné. Avšak tento názor je slabším chápaním slobody človeka, preto

prítomnosť aj budúcnosť. Na základe princípu pravditeľa každá pravda si vyžaduje pravditeľa a jestvujúci stav vecí zakladá jeho pravdu tvrdenia o tomto stave vecí. Boh v tomto chápaní jestvuje mimo času a nemôže sa meniť ani jeho poznanie. Boh ako vševediaci pozná každú pravdu. Preto jestvuje aj pravditeľ, ktorý zakladá pravdu tvrdenia o nejakom stave vecí. Tým existuje už aj budúci skutok človeka a človek sa už nemôže preň pri libertariánskom chápaní slobody slobodne rozhodnúť. Aj v preferovanom dynamickom chápaní času jestvuje viacero verzií. Jednou z nich je fragmentarizmus, ktorého základy položil Kit Fine.¹⁵ Podľa jednej jeho verzie, ktorú zastávajú de Florio a Frigerio, časová skutočnosť je fragmentovaná, pričom fragmenty sú konštituované z časových faktov, ktoré sú navzájom nekompatibilné.¹⁶ Takéto chápanie času však porušuje plynulosť plynutia času, čo nie je kompatibilné s bežnou skúsenosťou človeka. Preto je výhodnejšie zastávať dynamické chápanie času vo svete, v ktorom sa zachováva plynulosť plynutia času, ako ho zastáva aj Leftow,¹⁷ a pri bezčasovosti Boha statické chápanie času v Bohu.

3 Absolútne a relatívne chápanie času

Ďalšie rozdelenie času z iného hľadiska je rozdelenie na absolútnu a relatívnu teóriu času. Podľa relatívneho chápania čas je zmena. Tam, kde je zmena, jestvuje aj čas. Podľa absolútneho chápania čas je trvanie. Môže jestvovať aj bez zmeny.¹⁸ Relatívne chápanie času zastávali v antike a v stredoveku autori ako Lucretius, Aristoteles, Augustín, Anzelm, Tomáš Akvinský. Niektoré názory blízke absolútnemu chápaniu času implicitne prezentoval už stoik Chrysippos, ale chápal ho ešte cyklicky, nie lineárne. Absolútny čas začal zastávať implicitne parížsky biskup a veľký kancelár Parížskej univerzity Štefan Tempier v roku 1277 pri odsúdení 219 názorov podozrivých z heréz. V téze 200 sa tvrdilo: „Trvanie a čas nie sú ničím reálnym, ale sú len v poznaní.“¹⁹ Biskup Tempier v zavrnutí tézy 200 podporil reálne chápanie času. Avšak podnet na absolútne chápanie času dal zavrnutím tézy 34: „Prvá príčina nemôže vytvoriť viaceré svety.“ Tým dal možnosť vytvoriť iné možné svety, ktoré sa označovali

---

treba preferovať libertarianizmus. K bližšiemu zdôvodneniu pozri aj VOLEK, P.: Človek, slobodná vôľa a neurovedy. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2015.

15 Porov. FINE, K.: *Modality and tense*. Oxford : Oxford University Press, 2005.

16 Porov. DE FLORIO, C. – FRIGERIO, A.: A Note in Eternity. In: *Topoi*, roč. 36, 2017, s. 690 – 691.

17 Porov. LEFTOW, B.: *Time and Eternity*. Ithaca – London : Cornell University Press, 1991, s. 235.

18 Porov. MULLINS, R. T.: Time and the Everlasting God. In: *Pittsburgh Theological Journal*, roč. 3, 2011-2012, s. 38 – 39. K relatívnemu a absolútnemu chápaniu času v dejinách myslenia porov. ČAPEK, M. The Conflict between the Absolutist and the Relational Theory of Time before Newton. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 48, 1987, č. 4, s. 595 – 608; ARIOTTI, P.: Celestial Reductionism of Time. On the Scholastic Conception of Time from Albert the Great and Thomas Aquinas to the End of 16th Century. In: *Studi Internazionali di Filosofia*, roč. 4, 1972, s. 91 – 120.

19 Ariotti sa sústredil na túto odsúdenú tézu biskupom Tempierom. Porov. ARIOTTI, P.: Celestial Reductionism of Time. On the Scholastic Conception of Time from Albert the Great and Thomas Aquinas to the End of 16th Century. In: *Studi Internazionali di Filosofia*, roč. 4, 1972, s. 92.

ako imaginárne svety, a s nimi aj imaginárny čas, ktorý bol krokom smerom k absolútnemu času.²⁰ Podnety k absolútnemu času dal už Duns Scotus svojím rozlíšením možného a aktuálneho času. Potenciálny čas sa vyskytuje tam, kde nie je žiaden pohyb, napr. v stave tiel blažených.²¹ Výslovne absolútny čas začal zastávať Mikuláš Oresme (cca. 1320 – 1382) vo svojom *Komentári k ôsmim knihám Aristotelovej Fyziky*, kde v jednom význame čas chápal ako následné trvanie vecí,²² Bernardín Telesio (v diele *De natura rerum*, 1570), po ňom Giordano Bruno (*Camoercensus acrotismus seu rationes articularum physicorum adversus peripateticos*, 1588), František Suárez (*Disputationes metaphysicae*, 1597)²³, Pierre Gassendi (*Syntagma philosophicum*, 1658), Izák Barrow (*Lectiones geometricae*, 1670) a Izák Newton (*Philosophiae Naturalis Principia Mathematicae*, 1687). Absolútne chápaný čas označujú aj ako trvanie. Absolútny čas znamenal oddelenie času od pohybu, pretože absolútny čas môže jestvovať aj bez zmeny. Potom bol už len krok k tomu, aby sa absolútne chápaný čas použil na Božiu večnosť, lebo v Bohu nemusí byť viazaný na zmenu alebo na pohyb ako pri materiálnych telesách, ako to urobili niektorí filozofi a teológovia v novoveku.

4 Fyzický a metafyzický čas

Iné delenie času je podľa toho, či je viazaný na existenciu hmotných telies. Ak je viazaný na existenciu hmotných telies, tak je to fyzický čas. Ak nie je viazaný na existenciu hmotných telies, tak máme do činenia s metafyzickým časom. Fyzický aj metafyzický čas majú svoje osobitné charakteristické črty.²⁴ Fyzický čas je charakterizovaný určitými svojimi črtami: 1) Fyzický čas začal existovať. 2) Fyzický čas možno merať. 3) Fyzický čas jedného sveta nemožno dobre prepojiť s fyzickým časom iného sveta. Metafyzický čas sa používa na

20 Porov. ČAPEK, M. The Conflict between the Absolutist and the Relational Theory of Time before Newton. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 48, 1987, č. 4, s. 607. Preklad biskupom Tempierom odsúdených téz je z textu: CHABADA, M.: Články odsúdené biskupom Štefanom Tempierom v roku 1277. In: NEMEC, R. – LICHNER, M. – CHABADA, M. – ANDOKOVÁ, M.: *Pluralita myslenia v tradícii kresťanského staroveku a stredoveku*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 153 – 165.

21 Porov. MASSIE, P.: Time and Contingency in Duns Scotus. In: *The Saint Anselm Journal*, roč. 3, 2006, č. 2, s. 17 – 31; LEWIS, N.: Space and Time. In: Williams, T. (ed.): *The Cambridge Companion to Duns Scotus*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003, s. 91 – 93.

22 Porov. HALLAMAA, O.: Nicholas Oresme. In: Lagerlund, H. (ed.): *Encyclopedia of Medieval Philosophy*. Cham : Springer, 2011, s. 887.

23 František Suárez rozlišuje okrem vnútorného následného trvania (*duratio successiva intrinseca*) aj imaginárne kontinuálnu následnosť (*successio continua imaginaria*), ktorá obsahuje tú prvú, čo sa týka priestoru aj času. „Ut autem hoc melius comprehendatur, distinguendum est inter illud intervallum, seu spatium imaginarium succesivum, quod mente concipimus tanquam necessario fluens ex aeternitate, et reale durationem motus, que cerum ac reale tempus appellatur.“ SUÁREZ, F.: *Disputationes metaphysicae* 2. Opera omnia. Editio Nova ed C. Berton. Hildesheim : Olms, 2009, disp. 50 De rerum duratione, sect. IX 15, s. 955.

24 Porov. MULLINS, R. T.: Time and the Everlasting God. In: *Pittsburgh Theological Journal*, roč. 3, 2011-2012, s. 49 – 56.

vyjadrenie časového chápania večného Boha a možno ho charakterizovať týmito črtami: 1) Metafyzický čas nezačal jestvovať, 2) Metafyzický čas nemožno merať, pretože mu chýba vnútorná metrika, 3) Metafyzický čas možno prepojiť s fyzickým časom iného sveta. Dôvod toho je, že metafyzický čas je základom fyzického času. Tieto tri vlastnosti fyzického a metafyzického času sú protikladné, čo ukazuje aj na vzťah fyzického a metafyzického času. Metafyzický čas je základom fyzického času, pretože večný Boh tvorí a udržuje svet, a tým určuje aj plynutie fyzického času. Fyzický a metafyzický čas sú teda v podobnom vzťahu ako relatívny a absolútny čas, iba sú brané vždy z iného hľadiska.

Avšak vo fyzickom, ako aj metafyzickom čase jestvuje časová následnosť,²⁵ pretože ak by v metafyzickom čase nebola, chýbal by mu dôvod, na základe čoho by sa nazýval časom. Metafyzický čas používajú autori na vysvetľovanie časovosti Boha. Ak sa však nepreukáže opodstatnenosť časovosti Boha, aj metafyzický čas sa stane nadbytočným a možno sa ho zrieknuť. Podobne je to aj s absolútnym časom. Ukazuje sa, že pri bezčasovom chápaní Boha sa znižuje počet potrebných metafyzických entít o absolútny a metafyzický čas, čo je výhoda metafyzickej úspornosti. Tým sme si vysvetlili, že bezčasové chápanie Boha je možné a dokonca prináša aj výhody metafyzickej úspornosti. Teraz sa vrátíme k riešeniu hlavnej námietky, či totiž bezčasový Boh dokáže spoznať aj časové rozlíšenia udalostí vo svete.

5 Možnosť poznania sveta pri bezčasovom chápaní Boha

Proti tomu, že Boh nedokáže poznať minulosť, prítomnosť či budúcnosť, sa dá namietať, že Boh sám má len faktúálne poznanie, ale dokáže poznávať to, čo poznávajú ľudia, skrz nahliadnutie ich poznania. Priame poznanie Boh má len faktúálne, ale nepriamo dokáže poznávať aj propozíčné poznanie cez poznanie ich prežívania vnímania času, ktoré je časťou propozíčného poznania ľudí. Totiž ľudia svoje prežívanie dokážu vyjadriť vo vetách, ktorých obsahom sú propozície. Takýmto spôsobom Boh dokáže poznávať aj vedomie času v jednotlivých ľuďoch. Toto však Boh spoznáva vo svojej esencii. Na základe toho dokáže aj zasahovať do sveta. Bezčasový Boh nahliada stvorené veci vo svojej podstate v jednom večnom prítomnom okamihu. Poznáva ich z ontologických dôvodov, od ktorých závisia.²⁶ Gredt uvádza dva dôvody poznania vecí Bohom vo svojej esencii. Prvý dôvod vychádza z nekonečnej Božej doko-

25 Porov. MULLINS, R. T.: Time and the Everlasting God. In: *Pittsburgh Theological Journal*, roč. 3, 2011-2012, s. 48. Časovosť v Bohu prijímajú všetci jej zástancovia od okamihu stvorenia. Porov. MULLINS, R. T.: Doing Hard Time. Is God the Prisoner of the Oldest Dimension? In: *Journal of Analytical Theology*, roč. 2, 2014, s. 164.

26 K vysvetleniu poznania vecí Bohom vo svojej esencii porov. GREDT, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filozofie*. Praha : Krystal OP, 2009, §796, s. 501 – 502.

nalosti. Vo svojej esencii nahliada tieto veci preto, lebo je to dokonalé poznanie v porovnaní s tým, keby veci nahliadal priamo v nich. Ak by ich poznával v samotných veciach, jeho poznanie by sa muselo prispôbiť nedokonalým veciam a bolo by nedokonalé. Druhým dôvodom, prečo nahliada Boh veci vo svojej podstate, je dôvod, ktorý Gredt označuje ako vlastný. Podľa neho Boh vo svojej esencii obsahuje všetky veci vyšším spôsobom, eminentne, a to intencionálne, a to skutočne existujúce veci aj možné veci. V Božej esencii majú takto svoju intencionálnu existenciu skutočné aj možné súcna vo svojej esencii, ale aj vo všetkých svojich individuálnych osobitostiach, čiže rozdieloch od iných súcien.²⁷ To znamená, že veci takto Bohom nahliadané v jeho esencii majú intencionálnu existenciu. Vráťme sa teraz k faktúálnemu poznaniu, ktoré poznáva fakty. Fakty môžu mať viacero významov, môžu predstavovať zapojenie vecí do určitých udalostí a činností alebo vlastnenie určitých akcidentov vecou v určitom časovom okamihu alebo intervale, alebo spojenie vecí. Fakty niektorí autori označujú aj ako stavy vecí. Podľa Wittgensteina v jeho *Traktáte* je dokonca stav vecí základnou ontologickou kategóriou.²⁸ Ja budem fakty chápať ako spôsob, ako veci môžu a musia byť. Takisto chcem prijímať fakty bez nejakých ontologických záväzkov, napríklad žeby propozície a fakty boli izomorfné alebo žeby propozície boli obrázkami faktov.²⁹

6 Vzťah času a večnosti

Predpokladom možnosti poznania sveta Bohom je možnosť vzťahu Boha k svetu, čo v chápaní času možno vyjadriť ako vzťah času a večnosti. Formulovanie tohto vzťahu Stumpovou a Kretzmansom aj s jeho nedostatkami som už priblížil v skoršej štúdiu,³⁰ preto sa tu viac sústredím na formulovanie tohto vzťahu Leftowom, ktoré som v nej iba naznačil.³¹ My prežívame udalosti ako sekvenciu faktov, čo môžeme vyjadriť aj tým, že vnímame plynutie udalostí a času. Sekvenciu faktov bezčasovo adekvátne predstavujú štvorrozmerné (4D) závitnice vecí a udalostí v čase. Boh by ich mohol takto vnímať. Božie vedomie 4D závitníc zahrňuje nielen vedomie ich totality, ale aj vedomie všetkých ich možných častí. To znamená, že Boh nahliada nielen celok nášho života, ale aj časti, ktoré sa odohrajú medzi t a $t + 1$. Časové udalosti v našom

27 Porov. GREDT, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filosofie*. Praha : Krystal OP, 2009, §797, s. 502 – 503.

28 Porov. WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus logico-philosophicus*. Bratislava : Kalligram, 2003, 1 – 2.011.

29 V tomto prijímam chápanie faktov ako Leftow vo svojom diele Čas a večnosť. Porov. LEFTOW, B.: *Time and Eternity*. Ithaca – London: Cornell University Press, 1991, s. 6. Príklady ontologických záväzkov sú práve také, aké zastáva Wittgenstein vo svojom *Traktáte*. Porov. WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus logico-philosophicus*. Bratislava : Kalligram, 2003, 2.063 – 2.141, 2.2.

30 Porov. VOLEK, P.: Opodstatnenosť bezčasového chápania Boha. In: *Studia Aloisiana*, roč. 8, 2017, č. 4, s. 12 – 13; STUMP, E. – KRETZMANN, N.: Eternity. In: *Journal of Philosophy*, roč. 78, 1981, č. 8, s. 429 – 458.

31 V ďalších vetách v tomto odseku, kde formulujem, ako môže Boh vnímať ľudské prežívanie, čerpám z myšlienok Leftowa. Porov. LEFTOW, B.: *Time and Eternity*. Ithaca – London : Cornell University Press, 1991, s. 346 – 348.

svete sú kontinuálne. Medzi dvoma bodmi v čase takéto udalosti prebiehajú cez nekonečný počet rozlíšiteľných stavov. V rámci vedomia Boha čiastočného stavu sveta sa nachádza každá možná časť kontína časových udalostí. Boh si je vedomý všetkých svojich stavov vedomia, ale jeho čiastočné stavy vedomia nie sú si vedomé iných čiastočných stavov vedomia. Napr. jeho myšlienka na Juraja Jánošíka si nemusí byť vedomá myšlienkou na Antonína Zápotockého. To, čo vnímame ako udalosť, ako sekvenciu faktov, možno vyjadriť aj tak, že vnímame novosť toho, čo sa stalo, čiže zmenu oproti minulému stavu. To je vyjadrenie vedomia plynutia času ako nárast vždy niečoho nového. Takto vníma bezčasové vedomie iné časové vedomie ako C_{n+1} , čiže ako nárast poznatkov. To môže priniesť skúsenosť časovej následnosti vo vedomí.

De Florio a Frigerio vyčítajú Leftowovmu, ako aj Stumpovej a Kretzmannovmu chápaniu vzťahu večnosti a času, že z jednej strany prijímajú dynamické chápanie času a z druhej strany je prítomnosť privilegovaná, hoci bezčasové chápanie Boha nepriviloguje žiaden čas.³² Ďalšiu výčitku smerujú de Florio a Frigerio Leftowovi, keď mu vyčítajú, že na základe jeho riešenia, ktoré je inšpirované Anzelmom, veci existujú v čase a vo večnosti.³³ Skúsim odpovedať najprv na túto druhú výčitku a ukázať, že nie je oprávnená. Podľa Leftowa veci a fakty Boh poznáva tak, že ich poznáva vo svojom vedomí a v ňom poznáva aj vedomie ľudí, ktorí skusujú časové zaradenie udalosti podľa svojho aktuálne prežívaného časového okamihu. Keď Boh vníma veci (a osoby) vo svojom vedomí, sú v ňom bezčasovo, lebo Boh má bezčasové vnímanie všetkého naraz v jednom večnom okamihu, ale veci a udalosti vníma intencionálne, čiže majú v ňom intencionálnu existenciu. Podobne Boh vo svojom vedomí, vo svojej esencii, vníma aj pohyb vecí v čase. Takto vníma objektívny čas. V čase, v ktorom veci a udalosti reálne jestvujú, majú svoju reálnu fyzickú existenciu. Čiže veci a udalosti síce existujú aj v čase, aj vo večnosti, ale vždy iným spôsobom: vo večnosti intencionálne, v čase reálne. A zas ich časové vnemy a časové zaradenie udalostí v reálnych ľuďoch už majú iba intencionálnu existenciu. Pozrime sa teraz na výčitku privilegovanosti prítomnosti a bezčasovému chápaniu času Bohom. Boh sám vníma všetko naraz v jednom večnom časovom okamihu. Preto vníma aj veci ako 4D závitnice. Ale keď vo svojom vedomí vníma vedomie časovej následnosti, ako to prežíva nejaká ľudská osoba, táto ľudská osoba to vníma z perspektívy prítomnosti, ktorá je pre ňu aktuálne reálna. Tým aj Boh dokáže vnímať časové rozlíšenie a na základe toho aj zasahovať do sveta v konkrétnych časových okamihoch. Takže ani táto výčitka nie je oprávnená.

³² Porov. DE FLORIO, C. – FRIGERIO, A.: A Note in Eternity. In: *Topoi*, roč. 36, 2017, s. 687 – 689.

³³ Porov. DE FLORIO, C. – FRIGERIO, A.: A Note in Eternity. In: *Topoi*, roč. 36, 2017, s. 689.

Záver

Možnosť zasahovať do sveta Bohom je prejavom jeho všemohúcnosti. Tá mu patrí ako dôsledok toho, že je dokonalý. K tejto dokonalosti patrí aj jednoduchosť. Akonáhle by nebol jednoduchý, bol by z niečoho zložený a už by nebol dokonalý. Filozoficky dokážeme spoznať, že Boh je absolútne dokonalý, že je vševediaci, všemohúci, absolútne dobrý... K jednoduchosti Boha patrí aj to, že v ňom niet časovej následnosti. Ak by v ňom však bol metafyzický čas, tak by v ňom jestvovala časová následnosť a už by nebol jednoduchý.

Bezčasový Boh dokáže spoznávať veci a udalosti vo svete aj v ich časovej následnosti, a to v nahliadnutí tejto následnosti pri prežívaní ľudí v ich vedomí vo svojej esencii. Na základe toho potom dokáže spoznávať veci a udalosti aj v ich časovej následnosti a zasahovať do sveta. Ak by Boh odňal bytie ľuďom alebo by sa sami zničili, napr. jadrovou katastrofou alebo by ich zničila nejaká prírodná katastrofa, tak by nemohol už spoznávať časovú následnosť cez vedomie prežívania ľudí pri ich nazeraní vo svojej esencii. Ešte by ale zostala možnosť prežívať vedomie prežívania času anjelov pri ich nazeraní vo svojej esencii. Ak by odňal bytie anjelom, vtedy by už nemohol prežívať vedomie časovej následnosti. Odňatie bytia anjelom alebo ľuďom by sa však zrejme priečilo s absolútnou dobrotou Boha. Tým by totiž jestvovalo menej dobra vo svete, lebo každé jedno súcno, tým, že jestvuje, je dobré. Ak by sa teda ľudia sami zničili alebo by ich zničila nejaká prírodná katastrofa, tak Boh by mohol nahliadať vo svojej esencii časovú následnosť vo svete, a tým aj zasahovať do sveta cez nahliadanie časovej následnosti vo vedomí anjelov.

Tým sa ukázala táto námietka voči možnosti zasahovania Boha do sveta skrz stvorenie a udržiavanie sveta, a tým aj táto námietka voči bezčasovému chápaniu Boha ako vyvrátená.

Použitá literatúra

- ARIOTTI, P.: Celestial Reductionism of Time. On the Scholastic Conception of Time from Albert the Great and Thomas Aquinas to the End of 16th Century. In: *Studi Internazionali di Filosofia*, roč. 4, 1972, s. 91 – 120.
- AUGUSTÍN: *Boží štát I-II*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha; Bratislava : Lúč, 2005.
- CRAIG, W. L.: *God, Time, and Eternity*. Dordrecht : Kluwer, 2001.
- ČAPEK, M.: The Conflict between the Absolutist and the Relational Theory of Time before Newton. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 48, 1987, č. 4, s. 595 – 608.
- DAESY, D.: The moving spotlight theory. In: *Philosophical Studies*, roč. 172, 2015, s. 2073 – 2089.
- DE FLORIO, C. – FRIGERIO, A.: A Note in Eternity. In: *Topoi*, roč. 36, 2017, s. 685 – 692.
- FINE, K.: *Modality and tense*. Oxford : Oxford University Press, 2005.
- GRETT, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filosofie*. Praha : Krystal OP, 2009.

- HALLAMAA, O.: Nicholas Oresme. In: Lagerlund, H. (ed.): *Encyclopedia of Medieval Philosophy*. Cham : Springer, 2011, s. 884 – 889.
- HASKER, W.: *God, Time, and Knowledge*. Ithaca : Cornell University Press, 1989.
- HELM, P.: *Eternal God*. Oxford : Clarendon Press, 1988.
- CHABADA, M.: Články odsúdené biskupom Štefanom Tempierom v roku 1277. In: NEMEC, R. – LICHNER, M. – CHABADA, M. – ANDOKOVÁ, M.: *Pluralita myslenia v tradícii kresťanského staroveku a stredoveku*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 153 – 165.
- LEFTOW, B.: *Time and Eternity*. Ithaca – London : Cornell University Press, 1991.
- LEWIS, D.: Timelessness and divine agency. In: *Philosophy of Religion*, roč. 21, 1987, s. 143 – 159.
- LEWIS, N.: Space and Time. In: Williams, T. (ed.): *The Cambridge Companion to Duns Scotus*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003, s. 69 – 99.
- LUBIN, D.: Can a Timeless God Act in the World? In: *Open Journal of Philosophy*, roč. 6, 2016, s. 29 – 35.
- MASSIE, P.: Time and Contingency in Duns Scotus. In: *The Saint Anselm Journal*, roč. 3, 2006, č. 2, s. 17 – 31.
- McTAGGART, J. M. E.: The Unreality of Time. In: *Mind*, roč. 17, 1908, č. 68, s. 457 – 474.
- MULLINS, R. T.: Time and the Everlasting God. In: *Pittsburgh Theological Journal*, roč. 3, 2011-2012, s. 38 – 56.
- MULLINS, R. T.: Doing Hard Time. Is God the Prisoner of the Oldest Dimension? In: *Journal of Analytical Theology*, roč. 2, 2014, s. 160 – 185.
- NEMEC, R.: Problém budúcich kontingencií a Božieho predpoznania podľa Viliama Ockhama. In: GAVENDOVÁ, O. a kol.: *Variácie na tému sloboda. Filozofické reflexie*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2012, s. 85 – 105.
- PRIOR, A. N.: The Formalities of Omniscience. In: *Philosophy*, roč. 37, 1962, č. 140, s. 114 – 129.
- ROJKA, L.: Ťažkosti s pojmom bezčasového Stvoriteľa. In: *Studia Aloisiana*, roč. 3, 2012, č. 2, s. 51 – 65.
- ROJKA, L.: *Kto je Boh. Pojem Boha v súčasnej analytickej filozofii*. Trnava : Dobrá kniha, 2018.
- SUÁREZ, F.: *Disputationes metaphysicae 1-2*. Opera omnia. Editio Nova ed C. Berton. Hildesheim : Olms, 2009.
- STUMP, E. – KRETZMANN, N.: Eternity. In: *Journal of Philosophy*, roč. 78, 1981, č. 8, s. 429 – 458.
- SWINBURNE, R.: *The Coherence of Theism*. Oxford : Clarendon Press, 1977.
- TAPP, C.: Ewigkeit Gottes. Analytische Perspektiven. In: GASSER, G. – JASKOLLA, L. – SCHÄRTL, T. (Hg.): *Handbuch für Analytische Theologie*. Münster : Aschendorff, 2017, s. 363 – 402.
- TOMÁŠ AKVINSKÝ: *De ente et essentia*. In: Opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita. Tomus XLIII. Roma : Editori di San Tommaso, 1976.
- VOLEK, P.: *Človek, slobodná vôľa a neurovedy*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2015.

VOLEK, P.: Opodstatnenosť bezčasového chápania Boha. In: *Studia Aloisiana*, roč. 8, 2017, č. 4, s. 5 – 17.

VOLEK, P.: *Teologická suma Tomáša Akvinského I, 1-13*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2017.

WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus logico-philosophicus*. Bratislava : Kalligram, 2003.

prof. Dr. phil. fac. theol. Peter Volek
Filozofická fakulta
Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
peter.volek@ku.sk

Acknowledgement (Grant ID# #57397)

This publication was made possible through the support of a grant from the John Templeton Foundation. The opinions expressed in this publication are those of the author and do not necessarily reflect the views of the institution.